

Лариса Якубова

**СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ
ПРОСТІР КРИМУ НА ПЕРИФЕРІЇ
«РУССКОГО МИРА»**

В статті підсумовуються наслідки анексії Криму в суспільно-політичній царині та прогнозуються подальші шляхи розвитку геополітичної ситуації в регіоні.

Ключові слова: *Крим, кримськотатарський національний рух, Меджліс, політичні в'язні, порушення прав людини, анексія, «Кримська весна», «русский мир».*

Навесні 2014 р. Крим, що впродовж століть перебував на перетині геополітичних інтересів держав і цивілізацій, знов опинився в епіцентрі світової політики, хоч позірне життя глибинки, розніженої променями південного сонця, не сприяло стрімкому політичному темпу. Події, охрещені російськими публіцистами і журналістами «Кримською весною», на короткий час перетворили півострів на епіцентр давно небачених багатотисячних зібрань, силових зіткнень і такого розпаду політичних емоцій, що здалося — Україна стоїть на порозі повномасштабної війни. Відтоді минуло понад чотири роки. Анексія Криму унаочнює прагнення Кремля показати світу, що саме вона є повновласною господаркою у регіоні і може на свій розсуд перекроювати його кордони. Вісімнадцятикілометрова нитка шляхопроводу, що охороняється бойовими катерами, безпілотними субмаринами та камерами спостереження, промовляє: Крим є тим рубезем, який РФ триматиме, як символ свого «вставання з колін» до останньої краплі нафти.

По чотирьох роках панування «русского мира» етнічні громади Криму, і ті, що стали в 2014 р. на захист українського суверенітету, і ті, що на сайті національної організації поряд зі сторінкою про масову депортацію 1944 р. розмістили привітання з поверненням Криму в «рідну гавань», можуть повною мірою оцінити реальний зміст російської етнонаціональної політики. Переслідування кримськотатарської громади та Меджлісу, русифікація освітньої справи та суспільно-політичного життя — наразі єдині «надбання» поліетнічного населення Криму. Внаслідок анексії Криму татари зіткнулися з новітніми формами дискримінації за етнічною та релігійною ознакою, неприкритим переслідуванням, погрозами і навіть індивідуальним терором. Уприявлення справжніх, а не проголо-

щуваних російською пропагандою перспектив етнічних громад у проєкті під назвою «русский мир» виступає потужним чинником українського націєтворення.

Міжнародна правозахисна організація Human Right Watch у своєму звіті «Ураження в правах: порушення у Криму» (листопад 2014 р.) особливу увагу приділила практиці викрадання людей «кримською самообороною» — незаконним військовим формуванням, яке спочатку прикривало дії російських військових по захопленню півострова, а потім виступало силовим інструментом утвердження влади С. Аксьонова¹. Під гаслом боротьби з екстремізмом, що камуфлює наступ на український та кримськотатарський національні рухи, в Криму розгортається наступ на права людини. Один з перших резонансних процесів відбувся 12 грудня 2014 р. На ньому Геннадій Афанасьєв, якого згодом вдалося обміняти на фігурантів справи про сепаратизм О. Гліщінську та В. Діденка, був засуджений до семи років колонії жорсткого режиму «за участь у терористичному угрупованні» (так звана справа «терористів групи Сенцова»). Невдовзі аналогічна справа² була сфабрикована проти колишніх співробітників кримського аналітичного центру «Номос»³ та журналу «Чорноморська безпека» Дмитра Штиблікова і Олексія Бессарабова. Разом з Володимиром Дудкою вони були затримані в Севастополі влітку 2014 року за звинуваченням у підготовці диверсій на замовлення української розвідки. Д. Штибліков підписав угоду зі слідством і був засуджений до 5 років колонії суворого режиму та штрафу в 200 тис. руб. Бессарабов і Дудка заперечують провину й очікують на суд у СІЗО⁴. В 2016–2018 рр. за підозрою у

¹ Rights in Retreats. Abuses in Crimea // Human Rights Watch. — 2014. — 17.11. URL: <http://www.hrw.org/ru/node/130593>

² Справа так званих «українських диверсантів» («Диверсійно-терористична група головного управління розвідки Міністерства оборони України»), за якою проходять колишні військовослужбовці, на момент арешту — підприємці Володимир Дудко, Глеб Шаблій, Олексій Стогній, Дмитро Штибліков, Олексій Бессарабов, Євген Панов, Андрій Захтей. 16 листопада Севастопольський міський суд засудив Д. Штиблікова за підготовку диверсії, придбання та зберігання боєприпасів та вибухових речовин до 5 років колонії суворого режиму. Один з фігурантів справи, Євген Панов, згодом розповів про застосування до нього тортур для отримання зізнання в тому, що він є українським диверсантом, надісланим для організації вибухів житлових будинків, отруєння води тощо. (Див. Крим SOS. URL: <http://crimeamap.krymsos.com/ru/stories.html>)

³ Неурядова організація, що спеціалізувалася на дослідженнях в сфері міжнародних відносин, національної безпеки та євроатлантичної інтеграції в Чорноморсько-Каспійському регіоні.

⁴ *Іван Путілов*. «Справа кримських експертів»: що відбувається з «диверсантами» Штибліковим, Бессарабовим та Дудкою // Крим. Реалії. — 2018. — 9 червня.

роботі на українську розвідку та підготовку диверсій в Криму були заарештовані близько десятка осіб.

«Точковими ударами» по найбільш помітних представниках громадськості окупаційні власті впродовж квітня 2014 р. спромоглися деморалізувати проукраїнськи налаштованих громадян, створивши атмосферу тотального страху. 6 квітня 2014 р. в гуртожитку військовослужбовців, які очікували на відправку до материкової України, вистрілами в груди та око молодший сержант російських ЗС Євген Зайцев убив начальника оперативного відділення штабу 10-ї Сакської окремої морської авіаційної бригади (в/ч А1100) ВМС ВСУ майора Станіслава Карачевського. За словами очевидців події, в гуртожитку було чути вибухи та постріли⁵. Деморалізація особового складу ЗСУ та населення, що їх підтримували, значно спростила завдання окупаційної адміністрації та колаборантів. Надалі мова йшла лише про забезпечення відповідного інформаційного супроводження переможної ходи «руського мира» в Криму та знищення осередків української загрози. Вже в квітні 2014 р. глава греко-католицької общини Ялти змушений був залишити Крим через погрози ФСБ карним переслідуванням за фактом терористичної діяльності⁶. 10 квітня 2014 р. після тривалого тиску директор сімферопольської української гімназії Наталя Руденко змушена була написати заяву про звільнення та залишити Крим. 11 квітня 2014 р. так звана «самооборона» напала на знімальну групу телеканалу «Чорноморка». Пік порушень протиправних дій, спрямованих проти особистостей та громадських організацій, які опиралися «Кримській весні», припав саме на лютий–квітень 2014 р.

Згідно з відомостями організації «Крим SOS», станом на 2018 р. на анексованому півострові зафіксовано 422 випадки порушення прав людини, з них: 213 випадків етнорелігійної дискримінації, 135 незаконних затримань/арештів, 106 випадків тиску на ЗМІ, 85 обшуків та рейдів, 41 викрадення, 26 випадків катувань, 24 — адміністративних арештів і штрафів, 21 — заборони мирних зібрань, 17 — незаконного карного переслідування, 12 — заборони на в'їзд/виїзд з Криму та депортації, 6 — умисного вбивства, 4 смерті, 16 політв'язнів, 286 затримань, 340 допитів, 62 обшуки, 46 арештів і 104 штрафи — такими виявилися підсумки 2017 р. для кримчан, нелояльних до окупаційної влади.

Безумовним лідером з порушень прав людини є адміністративна столиця Криму — м. Сімферополь (205 випадків). 31 випадок зареєстрований у Севастополі, 26 — Армянську, 15 — Ялті, 11 — Бахчисараї, дев'ять — Керчі, сім — Джанкої, шість — Білогорську, п'ять — Чонгарі, по чотири — у Советському, Красноперекіпську та

⁵ Крим SOS URL: <http://crimeamap.krymsos.com/ru/stories.html>

⁶ Там само.

Серебрянці, по три — у Леніному та Саках, по два — у Грушевці, Новофедорівці, Красногвардійці, Феодосії, Чорноморському, Щебетовці, Євпаторії, Воїнці, Піонерському та Старому Крими. В 29 населених пунктах зафіксовані одиничні випадки⁷.

Фігурантами подій у переважній більшості виступають кримські татари. Описи конкретних ситуацій, розміщені сайті «Крим SOS», унаочнюють як розлогий соціальний зріз (фермер Мустафа Мустафаєв, активісти кримськотатарського національного руху Бекір Дегерменджи, Асан Чапух и Кязим Аметов, голова меджлісу Первомайського району Енвер Алядінов, журналісти та колишні українські військовослужбовці тощо), так і діапазон звинувачень (розповсюдження наркотиків, екстремізм, зазіхання на територіальну цілісність, здирицтво, здійснене групою осіб, шпіонаж, диверсійна діяльність). У відповідь на діяльність кримської поліції та ФСБ 14 жовтня 2017 р. понад 100 осіб вийшли на одиночні пікети з плакатами «Кримські татари не терористи», «Зупиніть безгрань силовиків у Криму», «Свободу політв'язням». 34 протестуючих було затримано.

Крива порушень прав людини, відображена на сайті «Крим SOS», демонструє як вибуховий сплеск протиправних дій впродовж операції з анексії Криму, так і наступне згасання репресивних акцій з періодичними підвищеннями активності, суголосними суспільно-політичній ситуації в Росії. На звичайну справу перетворилися викрадення та застосування тортур (див. зокрема історію Рената Параламова), протидія журналістській діяльності, арешти правозахисників, застосування «каральної» психіатрії.

Приводом для кримінального переслідування в Криму може стати банальне висловлення проукраїнської позиції в соціальних мережах. Це засвідчили арешти в Севастополі Ігоря Мовенка⁸ 16 грудня 2016 р. за коментар, датований літом 2016 р.⁹ (за ч. 2 ст. 280 УК РФ, публічні заклики до здійснення екстремістської діяльності, стаття передбачає позбавлення волі строком до 5 років), та Сулеймана Кадирова з Феодосії, звинуваченого у закликах до порушення цілісності Російської Федерації (йшлося про висловлення думки про те, що Крим — це Україна). Відстеженням та нейтралізацією потенційно небезпечних для російської окупаційної

---

⁷ Права человека в Крыму. Назад на три столетия. URL: <http://crimeamap.krymsos.com/ru/map.html>.

⁸ У вересні 2017 р. І. Мовенко був жорстоко побитий у Севастополі за українську символіку. Лікарі зафіксували переломи кісток лица у чотирьох місцях. Попри те звинувачений у використанні «нацистської символіки» Мовенко був засуджений 22 вересня 2016 р. Гагарінським судом Севастополя до штрафу в 2000 руб. Див.: Крим SOS. URL: <http://crimeamap.krymsos.com/ru/stories.html>

⁹ Крим SOS URL:<http://crimeamap.krymsos.com/ru/stories.html>

влади проявів опікується створене в 2008 р. Головне управління з протидії екстремізму Міністерства внутрішніх справ РФ (так званий «Центр “Э”»).

Нині можна казати про відродження на теренах Криму таких явищ, як політичні в'язні та дисиденство. Найбільш відомими серед кількох десятків політичних в'язнів є В. Балух та О. Сенцов. 2 липня Володимир Балух виступив з останнім словом у Роздольненському районному суді Криму. Прокурор Дмитро Шмельов запросив для нього 4 роки колонії загального режиму у справі про дезорганізацію роботи ІТТ, а з урахуванням першої кримінальної справи — 6 років колонії загального режиму та штраф у 10 тис. рублів. В. Балух продовжує голодування, яке він оголосив 19 березня 2018 р.¹⁰. Триває голодування Олега Сенцова, який перебуває в колонії в м. Лабитнангі. Хоч він отримує підтримуючу терапію, загострилися проблеми з серцем і нирками. За словами лікарів колонії, кризова ситуація зі здоров'ям режисера може настати в будь-який момент.¹¹ Переговори про визволення політичного в'язня на найвищому рівні допоки лишаються без наслідків.

Восени 2017 р. після тривалих переговорів Кремль звільнив політичних в'язнів заступника голови Меджлісу Ільмі Умерова та Ахтема Чийгоза, що перед тим були засуджені до тривалих строків ув'язнення за «заклики до порушення територіальної цілісності РФ» (читай — заяви про приналежність Криму Україні). Авторитетні в кримськотатарському середовищі особи були відправлені до Туреччини, і вже звідти повернулися до України. Політичний жест Кремля вочевидь був адресований керівнику Туреччини і підпорядкований меті унормування російсько-турецьких відносин після кількох місяців різкого похолодання, що чимдалі більше підсилювалося під тиском кримськотатарської діаспори (її називають «кримськими турками»).

Реакція кримських татар — громадян Туреччини на анексію Криму стала для Росії несподіваною. Анексія стимулювала підйом політичної активності діаспори, сприяла переосмисленню кримськотатарської проблеми та об'єднанню діаспори на засадах захисту прав кримськотатарської нації на існування як таке, на Крим зокрема¹². Активність кримськотатарської діаспори не лише в

---

¹⁰ Володимир Балух. «За любов до батьківщини я готовий платити будь-яку ціну» // Крим. Реалії. — 2018. — 2 липня. URL: <https://ua.krymr.com/a/29333654.html>

¹¹ Любов Чижова. «Сумно дивитися на це»: 40 днів голодування Сенцова і Росія // Крим. Реалії. — 2018. — 22 червня. URL: <https://ua.krymr.com/a/29313692.html>

¹² Світлана Ославська в оглядовому авторському матеріалі для журналу Фокус «Турецька хайтарма. Як кримські татари не дають світу забути про

Туреччині, а й на світовому рівні змусила російський політичний клас шукати нові інструменти зміцнення своїх зовнішньополітичних позицій особливо після того, як Турецька місія щодо Криму в 2015 р. підготувала звіт з розгромною критикою кремлівської політики щодо кримських татар¹³.

Нині серед 75 депутатів так званого Кримського парламенту лише троє є кримськими татарами. Це, однак, не заважає окупаційній адміністрації та масмедіа створювати картинку поблажливості «русского мира» до кримських татар та осяйних перспектив останніх в євразійському цивілізаційному майбутньому.

На початку липня поточного року заступник голови підконтрольного Кремлю парламенту Криму Ремзі Ільясов, відповідаючи журналісту видання «Аргументы недели — Крым», зазначив, що питання про надання квот кримським татарам в органах влади півострова потребує спеціального обговорення, пославшись на досвід Карачаєво-Черкеської та Кабардино-Балкарської республік. Вперше про можливість запровадження квотного принципу формування органів влади в Криму він висловився по свіжих слідах анексії — в червні 2014 р.¹⁴.

Слід зауважити, що система національних квот у російському законодавстві не закріплена, хоч і розповсюджена в деяких суб'єктах Російської Федерації (Дагестан, Карачаєво-Черкесія, Кабардино-Балкарія), а відхилення від неї призводило до масових заворушень і сутичок між представниками різних національностей (зокрема черкесів і карачаївців). Практикування системи можна вважати вимушеним кроком задля підтримання консенсусу в регіонах з найменш усталеними традиціями демократії та хитким міжетнічним балансом. В кримських умовах актуалізація питання є штучною й пояснюється банально — намаганням створити ілюзію уваги влади до кримськотатарського питання. Збурення штучної дискусії в масмедіа після кількох років послідовного тиску на кримськотатарську громаду і висловлення низки міжнародних організацій з цього приводу є нічим іншим, як відволікаючим маневром, покликаним вирішувати іміджеві завдання влади.

російську окупацію Криму» стверджує, що «окупація Криму стала найсильнішим після розпаду СРСР приводом для політизації кримськотатарської діаспори». Див.: Світлана Ославська. Турецкая хайтарма. Как крымские татары не дают миру забыть о российской оккупации Крыма // Фокус. — 2018. — 15 февраля. URL: <https://oslavska.wordpress.com/2018/02/15/turetskaya-haitarma/>

¹³ Ігор Семиволос. «Кримська автономія показала свою неефективність для України» // Крим. Реалії. — 2018. — 6 лютого. URL: <https://ua.krymr.com/a/29023206.html>

¹⁴ Сергій Громенко. Політика загравання: навщо кримським татарам квоти в російських органах влади // Крим. Реалії. — 2018. — 13 липня. URL: <https://ua.krymr.com/a/29361247.html>

В цьому контексті відомий аналітик Юлія Тищенко нагадує: «... в Міжнародному суді ООН у Гаазі розглядається низка положень, пов'язаних з порушенням Росією статті про протидію дискримінації, і є невідкладні заходи, зокрема щодо питань представництва організації кримських татар того ж Меджлісу»¹⁵.

Крім притаманного російській політиці бажання створити відповідну картинку для «зовнішнього використання», слід звернути увагу й на накопичення внутрішніх проблем у Криму, що заведені у глухий кут. Варта уваги думка Нарімана Джеліяла про те, що «пропозиція задуматися над квотою кримських татар у владі говорить тільки про одне — розрив між тими, хто сьогодні при владі, і простим народом стає все більшим і все очевиднішим»¹⁶. Відзначаючи черговий реверс національної політики в Криму, варто не забувати, що тимчасові поступки щодо кримських татар ніколи не наслідували мети реальної гармонізації міжнаціональних відносин у регіоні, а лише слугували підвищенню запасу міцності існуючої владної конструкції. Очевидний збурювальний потенціал ідеї, що вкотре буде використана для нагнітання антитатарських настроїв у Криму (нагадаємо, що питома частка етносу в населенні півострова нині оцінюється в межах 11–15%), помітний неозброєним оком.

По кількох роках жорсткого пресування кримськотатарської громади окупаційна адміністрація почала робити демонстративні жести в її бік. Призначений Москвою заступник голови уряду Криму — постійний представник Криму при президенті Росії — Георгій Мурадов у січні 2018 р. анонсував проведення в Анкарі російських «днів кримськотатарської культури»¹⁷, що мали відбутися на майданчику Російського центру науки та культури (представництво «Росспівробітництва» в Турецькій Республіці) в Анкарі в травні 2018 р. До плану заходів кремлівські політтехнологи включили фотовиставку про стан кримськотатарських святинь та пам'яток, круглий стіл з ділового співробітництва, концерт за участю кримськотатарських виконавців і творчих колективів. Анонсувалася участь керівників кримськотатарських об'єднань та організацій Криму, представників окупаційної адміністрації, кримськотатарської громадськості Туреччини. «У межах роботи зі співвітчизниками за кордоном, яку проводить Крим, передбачені заходи, що стосуються взаємодії наших кримськотатарських організацій із зарубіжними співвітчиз-

¹⁵ Там само.

¹⁶ *Павло Кривошеєв*. Нульові шанси: в Криму заговорили про квоти для кримських татар в органах влади // Крим. Реалії. — 2018. — 8 липня. URL: <https://ua.krymr.com/a/29350296.html>

¹⁷ *Степан Остинов*. В Турції весной пройдут дни крымско-татарской культуры // Комсомольская правда. — 2018. — 12 января.

никами. Як відомо, найбільше таких співвітчизників проживає в Туреччині. Ми досягли домовленості з нашим посольством у Анкарі про проведення днів кримськотатарської культури в Туреччині за погодженням з МЗС Росії і за підтримки Росспівробітництва», — цитували Георгія Мурадова російські ЗМІ. У квітні 2018 р. Г. Мурадов на круглому столі «Нові можливості кримськотатарської молоді в російському Криму» в Москві не лише вкотре говорив про наміри провести такі заходи в Анкарі, а й вивів концепт «співвітчизників за кордоном» на якісно новий рівень, заговоривши про існування «кримськотатарських зарубіжних співвітчизників», до яких, на його погляд, відносяться всі татарські субетноси. Вершиною розумувань кремлівського призначенця стала думка про те, що після «возз'єднання» Криму з Росією всі гілки татарського народу — казанська, сибірська та кримська — возз'єдналися на одній території¹⁸.

По чотирьох роках окупації російська влада заявила про намір відкрити в республіці мусульманський університет. Про це під час відкриття форуму «Журналісти мусульманських країн за партнерство цивілізацій» в Ялті повідомив віце-прем'єр Криму Георгій Мурадов. «У республіці планується відкрити мусульманський університет, який отримає державну акредитацію й дозволить відродити кримськотатарську школу вищої ісламської освіти»¹⁹, — заявив Г. Мурадов, зачитуючи вітальне послання так званого глави Криму Сергія Аксьонова. Які завдання стоятимуть перед цією установою, стане зрозуміло невдовзі. З огляду на події останніх років у Сирії, не виключено, що вона використовуватиметься для підготовки «фахівців» і «радників» для роботи в мусульманському світі загалом, на Близькому Сході зокрема.

Варто погодитися з думкою, Сергія Стельмаха про те, що поточна зовнішня політика Кремля щодо мусульманських країн все більше нагадує пародію на радянську дипломатію²⁰. Не лише маніпулювання риторикою арабсько-ізраїльського протистояння та цивілізаційного конфлікту між Сходом та Заходом, увиразнене майже в сторічній історії безпосередньої присутності Росії на Близькому Сході, підтримки так званих «прогресивних арабських режимів» (до яких нині зараховується режим сирійського диктатора Башара Асада) та терористичних угруповань так званого «визвольного

---

¹⁸ *Рудольф Медведь*. Новий винахід Кремля: «кримськотатарські співвітчизники» // Крим. Реалії. — 2018. — 20 травня. URL: <https://ua.krymr.com/a/29238581.html>

¹⁹ *Сергій Стельмах*. Мусульманський університет у Криму: «хитрий план» Кремля? // Крим. Реалії. — 2018. — 29 квітня. URL: <https://ua.krymr.com/a/29198767.html>

²⁰ Там само.

руху», що тренувалися й озброювалися за рахунок СРСР, унаочнюють їхню подібність. Реанімація нафталінових радянських пропагандистських кліше, намагання створити віртуальну картинку осяйних перспектив кримськотатарського народу та його культури в «руському мирі» є всього лише новим прочитанням апаратної сталінської коренізації, що намагалася використати «кримськотатарську карту» для вирішення своїх геополітичних завдань, позиціонуючи Росію захисником пригноблених мусульманських народів. Тим часом реальні перспективи кримськотатарської спільноти засвідчують інші дії. В 2016 р. так званий Верховний суд Криму та Верховний суд РФ заборонили представницький орган кримських татар²¹, визнавши його екстремістською організацією, що зазіхає на територіальну цілісність Росії²².

Нині зарано прогнозувати, наскільки ефективно кремлівські політтехнологи використовують тезу про приналежність татар, зокрема кримських, до «руського миру» у майбутньому. Зрозуміло лише, що діапазон її можливих інтерпретацій в контекстах «руського миру» та «євразійської цивілізації» є доволі широким і багатообіцяючим. Наразі відомостей про те, що анонсовані заходи відбулися, немає. Використати дні кримськотатарської культури в Анкарі задля популяризації російського бачення ситуації з кримськими татарами в Криму Кремлю не випало. Це, однак, не означає, що ця спроба буде останньою.

Провідну роль у визначенні геополітичного статусу кримського вузлу, як і раніше, відіграють США, що по суті виступають гарантом незмінної актуальності кримського питання. Різноманітність його на рівнях президента, його адміністрації та Конгресу, безумовно, ускладнює ситуацію. 20 квітня 2018 р. Держдепартамент США у своїй доповіді дійшов висновку про те, що після окупації та призначення місцевої адміністрації «російські спецслужби взяли під контроль Крим та обмежують там права людини». Список порушень відповідає найгіршим «зразкам» країн третього світу: катування, нелюдські умови ув'язнення у тюрмах та місцях тимчасового утримання, довільні арешти, затримання, переправлення в'язнів на територію Росії, поява політичних в'язнів, втручання у приватне життя, грубе обмеження свободи та повний брак судової незалежності, придушення незалежних ЗМІ, переслідування журналістів, обмеження використання інтернету та веб-сторінок, недотримання права на

---

²¹ В квітні 2017 р. Міжнародний суд ООН у рамках проміжного рішення за українським позовом зобов'язав Росію скасувати обмеження на діяльність Меджлісу

²² *Сергій Мокрушин*. Меджліс під заборонаю: чому Росія не виконує рішення Міжнародного суду ООН // Крим. Реалії. — 2018. — 29 квітня. URL: <https://ua.krymr.com/a/29197937.html>

зібрання, заборона діяльності Меджлісу кримськотатарського народу, насильство щодо етнічних українців та кримських татар. У звіті названі імена кількох десятків політичних в'язнів, зокрема Олега Сенцова, Володимира Балуха, Миколи Семени, Ахтема Чийгоза та Ільмі Умерова)²³. 8 травня 2018 р. спеціальний представник Держдепартаменту з питань України Курт Волкер на брифінгу Гельсінської комісії Конгресу США також зазначив, що вторгнення Росії й окупація цього регіону призвели до серйозних порушень прав людини²⁴. Врешті після низки екстравагантних висловлювань президента Дональда Трампа та його приязного спілкування з Володимиром Путіним у Гельсинкі, які спричинили хвилю піднесених очікувань в Росії щодо «вирішеності» кримського питання, 25 липня 2018 р. Держсекретар М. Помпео виступив із заявою, в якій дослівно мовиться про таке: «Росія, шляхом вторгнення в Україну та спроби анексії Криму в 2014 році, намагалася підірвати основоположний міжнародний принцип, якого дотримуються демократичні держави: жодна країна не може силою змінювати кордони іншої. Держави світу, включно з Росією, погодились з цим принципом і висловили це в Статуті ООН, давши обіцянку утримуватись від погрози чи застосування сили проти територіальної цілісності або політичної незалежності будь-якої держави. Цей основоположний принцип — підтверджений у Гельсінському заключному акті — становить фундамент, на якому базується наша спільна безпека.

Так само, як і в Декларації Веллеса 1940 року, Сполучені Штати знову підтверджують свою політику щодо відмови визнання вимог Кремля із встановлення суверенітету над територією, захопленою силою всупереч міжнародному праву. Разом із союзниками, партнерами та міжнародною спільнотою, Сполучені Штати відкидають спробу Росії анексувати Крим та зобов'язуються зберігати цю політику до відновлення територіальної цілісності України²⁵.

Тим часом в Україні зберігається курс на збереження та розвиток разом із титульною українською нацією усього розмаїття та різнобарв'я великих і малих етносів, груп, народів. 20 березня 2014 р. Верховна Рада України 283-ма голосами визнала кримських татар корінним народом і тим самим розпочала процес законо-

---

²³ «Російські спецслужби взяли під контроль Крим та обмежують там права людини» — доповідь Держдепартаменту США // Крим. Реалії. — 2018. — 22 квітня. URL: <https://ua.krymr.com/a/29184824.html>

²⁴ Волкер: «Окупація Криму спричинила серйозні порушення прав людини» // Крим. Реалії. — 2018. — 9 травня. URL: <https://ua.krymr.com/a/news/29216646.html>

²⁵ Кримська декларація: Заява Державного секретаря Помпео // Посольство США в Україні. URL: <https://ua.usembassy.gov/uk/crimean-declaration/>

давчого приєднання України до декларації ООН «Про права корінних народів». «Україна гарантує збереження та розвиток етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності кримськотатарського народу як корінного народу та всіх національних меншин України, — сказано у заяві, — Україна гарантує захист та реалізацію невід'ємного права на самовизначення кримськотатарського народу у складі суверенної і незалежної Української держави». Одночасно Україна визнала виконавчий орган Курултаю — Меджлис повноважним органом кримськотатарського народу.

Слід нагадати, що декларацію «Про права корінних народів» Генеральна Асамблея ООН ухвалила 13 вересня 2007 р. Готували її 22 роки, підтримали 143 держави зі 192. США, Канада, Нова Зеландія й Австралія проголосували проти цього документа, Росія²⁶ й ще десять країн утрималися. Корінними (або споконвічними) називають народи, які жили на своїх землях до приходу переселенців з інших регіонів; або є нащадками тих, хто населяв ту чи іншу країну або географічний район, коли туди стали переселятися представники інших культур та етнічного походження, причому в подальшому останні посіли панівні позиції шляхом завоювань, окупації, колонізації тощо.

Зрозуміло, що декларування Україною прагнення приєднатися до ініціативи ООН носило передусім політичний характер. В сучасній геополітичній ситуації вона була позбавлена реальних важелів її запровадження в життя. Водночас на міжнародному рівні наслідки цього кроку були вагомими, оскільки означали суттєве розширення колективних та індивідуальних прав представників кримськотатарського народу в межах України та актуалізацію їхніх проблем на міжнародному рівні. Базовим підґрунтям позиції ООН є визнання необхідності поважати невід'ємні права корінних народів (на землі, території та ресурси), ґрунтовані на їх політичних, економічних і соціальних структурах, а також автентичній культурі, духовних традиціях, історії та філософії. Основоположним правом корінного народу, згідно з Конвенцією ООН, є вільне встановлення ним свого політичного статусу та здійснення свого економічного, соціального і культурного розвитку. Перш за все йдеться про право

---

²⁶ Натомість Ст. 69 Конституції РФ «гарантує права корінних нечисленних народів відповідно до загально визнаних принципів і норм міжнародного права і міжнародних угод Російської Федерації». Зі змісту статті зрозуміло, що Росія відносить до корінних народів малочисельні народи, зокрема народи Півночі. Представники малих народів Півночі наділені низкою пільг щодо оподаткування, соціального забезпечення, освіти, підтримки традиційного господарства, зокрема оленярства. Росіяни ж, як і татари та українці (що є найбільшими національностями в Російській Федерації) відповідно до чинного законодавства РФ до корінних народів не належать.

на самовизначення та автономне самоврядування у внутрішніх і місцевих справах, збереження і зміцнення своїх особливих політичних, правових, економічних, соціальних і культурних інститутів (тобто — легітимацію Курултаю та Меджлісу), право на повноцінну участь за власним вибором у політичному, економічному, соціальному і культурному житті держави на території проживання. На території проживання корінного народу без його згоди чи прохання про це не може здійснюватися військова діяльність, отож, загалом у міжнародному контексті йдеться про демілітаризацію територій, на яких мешкають корінні народи. У Ст. 7 п. 2. йдеться про те, що «корінні народи мають колективне право на життя в умовах свободи, миру та безпеки в якості самобутніх народів і не повинні піддаватися жодним актам геноциду чи будь-яким іншим актам насильства...». Логічним продовженням попереднього положення є Ст. 10, в якій проголошується, що корінні народи не підлягають примусовому переміщенню зі своїх земель чи територій. Корінні народи мають право створювати і контролювати свої системи освіти та навчальні заклади відповідно до властивих культурних традицій та методик викладання (Ст. 14), власні ЗМІ (Ст. 16), політичні, економічні та соціальні системи та інститути (Ст. 20). Ст. 46 наголошує, що ніщо в Декларації не може тлумачитися як таке, що санкціонує чи заохочує дії, спрямовані на розчленування чи повне порушення територіальної цілісності суверенних і незалежних держав²⁷.

Таким чином, визнання кримських татар корінним народом не лише значно зміцнює правові гарантії розвитку кримськотатарської спільноти в Україні, збагачує механізми впливу останньої в суспільно-політичному житті на півострові, але й вимагає подальшої роботи держави та інститутів громадянського суспільства щодо узгодження положень декларації з існуючою правовою системою та створення соціально-економічних підвалин їхнього запровадження в життя. Варто зазначити, що умови життя кримськотатарського народу в окупованому Криму чимдалі погіршуються.

Андрій Демартіно небезпідставно відзначав у 2011 р., що Крим залишався чи не єдиним у Європі прикладом відносно безконфліктного співіснування та взаємодії ісламської та християнської спільнот²⁸. Це дійсно було так. З одного боку, стосовно кримськотатарської мусульманської общини йшлося про одну з найбільш м'яких і толерантних форм ісламу, що сформувалася на півострові

²⁷ *Бабін Б.В.* Конституційно-правовий статус корінних народів України Автореферат. — Одеса, 2005; Проект Концепції державної політики України щодо корінних народів. URL: <http://www.cidct.org.ua/uk/studii/7/11.html>

²⁸ *Андрій Демартіно.* Коли татари захоплять Крим, а росіяни віддадуть його Росії? // УП. — 2011. — 20 вересня.

впродовж кількох сторіч (це, зокрема, проявляється у ставленні до жіноцтва як такого, відсутності суворих установлень щодо носіння хіджабу), і яку не вдалося впродовж багатьох років «розкачати» посланцям радикальних течій на кшталт салафітів та «Хізб-ут-Тахрір». З іншого боку, йшлося про пострадянську слов'янську спільноту, сформовану у повоєнний час, яка номінально хоч і вважалася християнською, все ж була скоріше радянською за своїми ментальними ознаками, з властивою їй розмитістю та маргінальністю ідентифікаційних домінант, у якій християнство, як таке, перебувало на маргінесі пріоритетів. Саме тому конфлікт між кримськими татарами і рештою населення Криму розвивався в іншій площині — соціально-економічній.

В умовах окупації ситуація докорінним чином змінилася. Не останню роль у загостренні кримськотатарського питання відіграє послідовне переслідування громади, яка в подіях «Кримської весни» виявила свою проукраїнську позицію. Потужним конфліктогенним фактором є притаманна Росії внутрішня напруга навколо мусульманського питання як такого, що в умовах сьогоденного ренесансу доктрини «руського мира» перетворилася на вагомий суспільний подразник. Все це дається взнаки як на індивідуальному, так і на колективному рівнях. Безпосереднім наслідком реваншистських настроїв, що запанували в Криму після анексії стали неприховані акти дискримінації за національною ознакою. Так, були заборонені масові акції до 70-тої річниці депортації кримськотатарського народу (окупаційна влада боялась, що вони можуть консолідувати антиросійські сили на півострові). У відповідь Меджліс виступив з відозвою про невизнання російської влади у Криму. Розпочалися гоніння на лідерів кримськотатарського руху.

Рефату Чубарову і Мустафі Джемілеву, яких оголосили агентами турецьких спецслужб, був заборонений в'їзд до Криму. Одночасно розпочалася процедура визнання Меджлісу екстремістською організацією. 13 квітня псевдопрокурор Криму Наталія Поклонська ухвалила рішення про призупинення його діяльності²⁹. На противагу російська влада промотує діяльність альтернативної Меджлісу організації «Къырым», створеної у жовтні 2014 р. Ремзі Ільясовим, колишнім членом Меджлісу, призначеним віце-прем'єром парламенту Криму³⁰. В липні 2015 р. він намагався провести представницьку конференцію «Къырым», в якій узяли участь лише два

²⁹ Поклонська призупинила діяльність Меджлісу в Криму // Українська правда. — 2016. — 13 квітня. URL: <http://www.pravda.com.ua/news/2016/04/13/7105403/>

³⁰ Провластные крымские татары создают общественное движение «Къырым» // Крым. Реалии. — 2014. — 20 октября. URL: <http://ru.krymr.com/content/article>

десятки членів Курултаю. Спроба створити легітимний антипод Меджлісу зазнала фіаско.

Кримськотатарська проблема в Криму виявляє тенденцію до перманентного загострення і перетворення чи не на тошпривід інформаційного простору та діяльності окупаційних правоохоронних органів. Не випадково поруч із акціями мирного спротиву, керованими як і раніше Меджлісом, певні групи перейшли до раніше невластивих форм активності, зокрема, організації та вишколу кримськотатарських військових формувань³¹.

Координаційний штаб Громадської блокади Криму сформував добровольчий батальйон імені Номана Челебіджихана (штатна чисельність 560 осіб). Передбачалося розширити штат до 1000 осіб, аби створити кримськотатарську армію, яка могла б сприяти поверненню півострова. Загалом комплексна політична програма радикального крила кримськотатарської громади передбачала надання кримським татарам статусу корінного народу; ухвалення конституційного рішення про створення кримськотатарської автономії (республіки) у складі України; створення де-юре кримського уряду, до якого увійшли б найавторитетніші представники кримськотатарського народу; створення вільної економічної зони на території Херсонської області, де могли б оселятися біженці, тощо³². Як розповів один із лідерів кримськотатарського народу Р. Чубаров у квітні 2016 р., Президенту України та Міністерству внутрішніх справ була представлена концепція функціонування батальйону «Крим», який пропонували створити з мешканців півострова.

Крім батальйону «Крим», було створено ще одну парамілітарну організацію — «Аскер». Завдання її полягало в допомозі державним прикордонним та митним підрозділам. Члени «Аскера» чергували на трьох контрольно-пропускних пунктах (Чонгар, Каланчак, Чаплинка) з метою запобігання конфліктів та здирництва. Характеризуючи призначення організації, М. Джемільєв зазначив: «Основним завдання цього батальйону, звісно, не буде збройний опір... Вони, по-перше, охоронятимуть кордон, посилюватимуть українську присутність у Херсонському регіоні. Але не виключається, що якщо там (у Криму. — Авт.) почнуться якісь криваві речі, чищення етнічні, то цей батальйон, мабуть, буде приходити на допомогу

---

³¹ Джемільєв: Якщо в Криму почнуться етнічні чистки, кримськотатарський «батальйон смертників» може почати діяти // <http://www.unian.ua/>

³² Мусаєва-Боровик С., Крючкова С. Легенда про море. Один день на кордоні з Кримом // Українська правда. — 2016. — 26 лютого. URL: <http://www.pravda.com.ua/articles>

своїм співвітчизникам, чого б це їм не коштувало. Тому вони називають себе «батальйоном смертників»³³.

На упередження окупаційна адміністрація посилила адміністративний тиск на громаду. Вона активно використовувала широкий діапазон стандартних важелів впливу, не гребуючи характерними російським силовим структурам фабрикуванням замовних справ та політичним переслідуванням. За підозрою в зв'язках із забороненою в РФ «Хізб ут-Тахрір»³⁴ у 2016 р. тричі обшуків зазнав Сейран Салієв. 11 лютого 2016 р. в рамках переслідування «Хізб ут-Тахрір» були проведені обшуки в помешканнях 12 кримських татар, четверо з яких були затримані. 13 травня 2016 р. надвечір стався обшук у мечеті с. Вишенне. 6 вересня 2016 р. відбувся вже третій обшук у мечеті м. Сімферополь (при цьому компромат — книги «Три основи» Мухаммада Абдель-Ваххаба — підкинули поблизу туалету, що абсолютно неприпустимо з огляду на релігійні приписи)³⁵. 12 жовтня 2016 р. за справою «Хізб ут-Тахрір» були заарештовані 5 мешканців Сімферополя.

Діяльність «Таблігі Джамаат» була заборонена як екстремістська, рішенням Верховного суду РФ 7 травня 2009 р. Це рішення широко застосовується нині проти кримських татар. Арешти за підозрою в належності до організації здійснювалися в Криму неодноразово (так, у листопаді 2017 р. були затримані С. Мустафаєв, Т. Абдурахманов, Р. Сулейманов, А. Кубедінов).

Нейтралізація найбільш авторитетних лідерів кримськотатарського руху стала провідним напрямком діяльності російських спецслужб. Наприкінці травня був звільнений і врешті-решт виїхав з Криму Л. Іслямов, який у квітні-травні 2014 р. виконував обов'язки заступника голови Ради міністрів Республіки Крим в уряді С. Аксьонова за квотою Меджлісу. Знятий з посади, як вказував Едип Гафаров, за намагання перебувати на російській державній службі і водночас «брати участь в антиросійських акціях Джемільова»³⁶, відомий бізнесмен і політичний діяч потрапив до

³³ *Джемілев*: збройний опір — не мета національного батальйону на адмінкордоні з Кримом // Крим. Реалії. — 2016. — 29 квітня. URL: <http://ua.krymr.com/content/news>

³⁴ З арабськ. — «Ісламська партія визволення» — заснована в 1953 р. в Східному Єрусалимі. Програмні вимоги партії зводяться до відновлення справедливого ісламського способу життя та ісламської держави (халіфату). Географія діяльності партії доволі широка і давно вийшла далеко за межі Близького Сходу. Нині це — Північна Африка, Європа, Південна й Південно-Східна Азія, Австралія, колишні радянські республіки. Діяльність партії визнана терористичною і заборонена Верховним судом РФ 14 лютого 2003 р.

³⁵ Крим SOS URL: <http://crimeamap.krymsos.com/ru/stories.html>

³⁶ *Гафаров Едип*. Крымская власть готова взаимодействовать с крымскими татарами, решать проблемы всего народа, а не отдельных его представителей,

переліку персон нон грата. У «Джаст-банку», який належав Л. Іслямову, була відкликана ліцензія; телекомпанія АТР припинила мовлення у березні 2015 р., оскільки не пройшла реєстрацію в Роскомнагляді³⁷, хоча чотири рази подавала відповідні документи; припинили свою діяльність й інші компанії підприємця.

На звичну справу перетворилося викрадення кримськотатарських активістів. Так, 24 травня 2016 р. був викрадений член Виконавчого комітету Всесвітнього конгресу кримських татар, експедит Бахчисарайської міськради, член регіонального меджлису Ервін Ібрагімов. Не менш звичними стали, на жаль, численні смертельні випадки. Одним з найбільш резонансних серед них стала загибель В. Кашка. За офіційними відомостями, 83-річна Веджіє Кашка, яку називали «символом народу», «Матір'ю Терезою народу», яка «відкрила шлях на батьківщину», померла в кареті швидкої допомоги під час спецоперації ФСБ від серцевого нападу. Натомість рідні стверджують, що на тілі померлої мали місце сліди насильства, зокрема від наручників. Саме застосування сили, вважають вони, стало причиною її смерті³⁸.

Становище кримськотатарської громади в Криму чимдалі більше ускладнюється. Не менш складною стає проблема інтерпретації проблеми як на внутрішньому, так і на міжнародному рівнях.

Попри репресії з боку Росії, кримськотатарські лідери дотримуються досить зваженої позиції і роблять ставку на ненасильницький спротив. Зокрема, М. Джемілев наголошує: «Якщо почнуться якісь дії з боку кримських татар типу збройного опору, а окупанти якраз провокують кримських татар на це, щоб потім, так само як і в Чечні, знищувати наших людей, то це буде по суті, загибель нашого народу... єдиний наш інструмент — це неприйняття окупантів і збір інформації, доведення до відома світової спільноти»³⁹.

Виступаючи з лекцією у Стенфордському університеті (Каліфорнія, США), М. Джемілев зазначив, що «За радянських часів була поширена така практика викрадення людей. До того ж, у минулому існували хоч якісь протоколи і правила проведення обшуків. Зараз

пытающихся говорить от его имени // Сайт Государственного Совета Республики Крым. — 2014. — 30 мая.

³⁷ Її місце прагне зайняти прокремлівський телеканал «Міллет», який намагається впливати на кримськотатарське населення в інтересах окупаційної влади. — Див.: Донбас і Крим: ціна повернення. — К., 2015. — С. 245. АТР відновив свою діяльність 17 червня 2015 р. вже з Києва.

³⁸ Вікторія Веселова. «Вони вбили матір, однозначно». Як рідні Веджіє Кашка домагаються правди про її загибель // Крим. Реалії. — 2018. — 13 липня. URL: <https://ua.krymr.com/a/29361671.html>

³⁹ Джемілев: збройний опір — не мета національного батальйону...

же всі оперативні заходи проводяться з максимальною жорстокістю і навмисним приниженням людей, наче силовики провокують своїх жертв на різкі дії, щоб потім збільшити їм покарання», — розповів він. Кримськотатарський лідер повідомив, що за інакомислячими, передусім за кримськими татарами, ведеться тотальне стеження, людей залякують і карають навіть за пости та «лайки» в соціальних мережах. Кількість офіцерів ФСБ, що припадає на душу населення, в Криму в 10–15 разів перевищує середньостатистичні показники. В порушення Конвенції про статус окупованих територій, проводиться штучне заміщення корінного населення Криму, відновлюється ядерна база⁴⁰.

Окупаційна адміністрація швидко дала зрозуміти місцевим мешканцям, що «повернення в рідну гавань» дорівнює згортанню низки громадянських свобод та ініціатив, що за часів України вважалися чимось само собою зрозумілим. Ілюстрацій цієї тези в соціальних мережах — безліч. 4 червня 2016 р. було розігнано збори місцевих жителів, які протестували проти забудови міської набережної в Алушті. Організатор зборів — депутат Павло Степанченко (який відіграв активну роль у подіях так званої «Кримської весни») був побитий поліцейськими при затриманні, звинувачений в організації незаконних зібрань та протидії поліції. Нині навіть одиничні пікети стали винятковим явищем прояву громадянської активності на півострові, натомість всіляко зміцнюється дискурс одностайної підтримки анексії кримчанами та виняткову значущість події в новітній російській історії.

Тема збирання земель перетворилася на лейтмотив політичної епохи В. Путіна. Відповідно, Крим у цьому дискурсі посів місце сакрального місця сили, якому відводилася роль першого кроку на шляху відродження «руського мира». «Крим ... це головний історичний та ідеологічний проект Путіна, головний результат його 20-річного правління — в усякому разі, він сам так вважає», — небезпідставно зауважує Андрій Окара⁴¹. Втім, поволі актуальність тези спадає. В останньому зверненні В. Путіна до Федеральних зборів (1 березня 2018 р.) тема Криму фігурувала вже не як сакральна й духопідйомна, а згадувалася лише в контексті проблем ремонту доріг та розвитку транспортної інфраструктури. Президент повідомив, що невдовзі відкриється автомобільний рух Керченським мостом, а запуск залізничного сполучення через міст надасть потужного імпульсу Кримському півострову та всьому

---

⁴⁰ Мустафа Джемілев. «Без повернення Криму світопорядок під загрозою» // Крим. Реалії. — 2018. — 1 червня. URL: <https://ua.krymr.com/a/29265264.html>

⁴¹ Сергій Громенко. «Пряма лінія» в нікуди. Що Путін говорив про Крим у порожній студії // Крим. Реалії. — 2018. — 8 червня. URL: <https://ua.krymr.com/a/29280718.html>

російському Причорномор'ю. Розвиток інфраструктури, в трактуванні В. Путіна, є передумовою прискореного розвитку регіонів країни. Як помітили практично всі експерти, «кримська частина» виступу президента вмістилася в хвилину часу, натомість у ньому багато говорилося про претензії Росії на світове лідерство та найновіші озброєння, які поступають на озброєння Росії і покликані «підкріпити» гегемоністські нахили господаря Кремля⁴².

Останні президентські вибори не випадково були перенесені на 18 березня — дату підписання договору про прийняття Республіки Крим до складу Росії, що символізує найбільше «досягнення» третього президентського строку⁴³ В. Путіна. Політтехнологи культивували думку про те, що вибори 2018 р. стануть «другим референдумом», який засвідчить цивілізаційний вибір кримських мешканців на користь Росії та «руського мира». Вибори президента Росії були проведені в Криму всупереч міжнародному законодавству і думці світової спільноти. Явка на вибори, навіть попри масовий бойкот кримських татар, виявилася чи не найвищою в Росії, поступившись хіба що показникам Чечні⁴⁴. Вона сягнула 75% (пересічно по Росії 67%), понад 90% виборців віддали свої голоси за Володимира Путіна. Власті Криму відзвітували про 43 спостерігачів з 20 країн, які фактично прибули, аби засвідчити — Крим є російським. Якщо вірити кримським ЗМІ, гості приїхали з Австрії, Великобританії, Німеччини, Данії, Іспанії, Італії, Кіпру, Латвії, Норвегії, Фінляндії та Швеції⁴⁵. Невизнання українською владою виборів президента Росії в окупованому Криму не спроможне якісно вплинути на ситуацію — нині реальна влада в Криму належить Кремлю.

Втрата Криму дошкульно позначилася на Україні. Втім, було б неправдою твердження, що це стало непоправною втратою. В цифровому вираженні шкода, заподіяна анексією Криму, у порівнянні з аналогічними показниками щодо окремих регіонів Донецької та Луганської областей та руйнування народногосподарського комплексу українського Донбасу, виглядає менш драматично. Однак, вона вимірюється не лише відсотками втраченого ВВП чи обсягів імпорту/експорту. Не втратою звичних місць відпочинку, вражаючих кримських краєвидів, велелюдних музичних фестивалів,

---

⁴² *Сергій Стельмах*. Що Путін пообіцяв кримчанам? // Крим. Реалії. — 2018. — 4 березня. URL: <https://ua.krymr.com/a/29077702.html>

⁴³ «Кримнаш» уже не мобілізує росіян» — Костянтин Еггерт // Крим. Реалії. — 2018. — 9 березня. URL: <https://ua.krymr.com/a/29088987.html>

⁴⁴ *Бабін*: вибори в Криму — шоу, кримчани — статисти // Крим. Реалії. — 2018. — 7 лютого. URL: <https://ua.krymr.com/a/29025793.html>

⁴⁵ *Свєнєія Горюнова*. Кримський присмак нелегітимності // Крим. Реалії. — 2018. — 23 березня. URL: <https://ua.krymr.com/a/29120168.html>

історичних та культурних пам'яток обумовлюється вартість втрати Криму. Вона вимірюється втратою перспективи мирного життя, підступом «старшого брата», розвіюванням ілюзій щодо існування в безпечному і дружньому міжнародному оточенні. Втрата Криму дорівнює усвідомленню, що колишніх російсько-українських взаємин вже ніколи не буде. І вже абсолютно необчислюваною в жодних показниках стала втрата Криму для кримських татар: і тих, які нині через політичні переконання позбавлені можливості навіть навідуватися на батьківщину, і тих, які живучи на півострові, втратили батьківщину в тому сенсі, що втратили можливість вирішувати на свій розсуд питання її сьогодення та майбуття.

Крим не став надбанням і для Росії. Позитиви, пов'язані з його набуттям, з лихвою переважаються втратами: міжнародного іміджу, довіри світового співтовариства, висхідної економічної динаміки, реальних громадянських прав і свобод. «Іронія в тому, що війна з Україною унеможливила і кремлівський євразійський проект, — цілком слушно зазначає Лілія Шевцова, — Росія спіткнулася об Україну. Втеча України стала для Росії болісним викликом і ударом по владі, яка вважає своєю місією відродження імперської могутності. Гірка іронія в тому, що, прагнучи зберегти Державу, Кремль своїм «українським походом» завдав по цій Державі нищівного удару⁴⁶. Це нині навряд чи усвідомлюється переважною більшістю росіян, хіба що відчувається через соціальну та побутову площину, та незворотне в умовах міжнародних санкцій зниження соціальних стандартів чимдалі більше гальмуватиме модернізацію Росії.

Політичний та історичний час у Тавриді наче застигнув. Не лише відсутність круїзних лайнерів у кримських портах засвідчує його ізоляцію. «Міжнародні» зібрання (зокрема й Ялтинський міжнародний форум) є лише імітацією повноцінного глобального співробітництва. Кримські сцени, що до 2014 р. зустрічали топових зірок світу, нині перетворилися на місце гастролей артистів, яких більше ніде в світі не чекають. «Демократія по-російському» саме в Криму набула найбільш одіозного свого вияву в притаманному їй зростанні числа політичних в'язнів та звичному порушенні прав людини. Доводиться казати про відтворення феномену паралельної суспільно-політичної реальності за радянським зразком, що надає широкі можливості для творчості спадкоємців Салтикова-Щедріна. Реальний Крим, з низкою глибоких проблем і невиліковних хвороб, і віртуальний «півострів щастя», створений російськими масмедіа, відрізняються як дзеркальні відображення. «Сакральний» півострів,

---

⁴⁶ Лілія Шевцова. Україна для Росії: як кістка в Горлі // Крим. Реалії. — 2018. — 23 червня. URL: <https://ua.krymr.com/a/29313725.html>

власне, став жертвою на вівтарі імперського симулякру, що існує в мисленні понад 80% росіян та їхнього національного лідера.

Крим став черговим дотаційним регіоном Росії, який нічого принципово не змінює в логіці економічного життя РФ, що існує завдяки видобутку та продажу енергоносіїв. В новій геополітичній реальності, вибудованій зусиллями Кремля, питання економічної доцільності анексії Криму та ціни його подальшого утримання, власне, не постають. Зміцнення військової потуги Росії на півострові та перетворення його на модернізовану військову базу з епізодичними вкрапленнями рекреаційних комплексів VIP-класу без сумніву покликане продемонструвати — Росія повернулася в Крим назавжди. Цій меті підпорядкована й прискорена інтеграція півострова в російську суспільно-політичну та соціально-економічну систему. З формальної точки зору нині її можна вважати завершеною.

Цього, однак, не можна сказати про неформальну сторону буття. Власне, тень кримської афери, незаконного дійства «волевиявлення кримського народу», жажливої маніпуляції громадською думкою назавжди приліпилася до іміджу РФ та її «політичної еліти», замикаючи Росію в самоізоляції — передусім політичній та ментальній. Саме ця суперечність є тією внутрішньою причиною, що руйнує існуючий порядок речей, і яку кремлівські політтехнологи в 2014 р. недалекоглядно переплутали із «скрепою», здатною його врятувати.

Експлуатація гасел протиборства Росії та США, що поволі приходить на зміну мобілізуючому #Кримнаш#, є вкрай небезпечною, бо виступає основою загрузання в концепті «обложеної фортеці». Як засвідчує радянський досвід — цей концепт є одним з найбільш безперспективних: ціною за вирішення тактичного завдання суспільної мобілізації є перспектива соціально-економічної та соціальної деградації, що завершується черговим суспільно-політичним зламом і черговою ж спробою докорінної перебудови засад відтворення суспільства і держави.

Розіграна наче «по нотах» кримська вистава провалилася. Інформаційна ера не лишає місця маніпуляціям такого рівня. В сучасному світі, де практично кожен мешканець озброєний гаджетами, спроможними фіксувати і передавати в онлайн режимі події навколишньої реальності, все таємне стає явним також в онлайн режимі. Вистава про добровільне і безкровне приєднання Криму провалилася. У квітні цього року волонтерська організація InformNapalm опублікувала «Список 1097: як 18 окрема бригада збройних сил Росії окупувала Крим», згідно з яким для захоплення півострова знадобилося близько 70 тисяч людей⁴⁷. Не одностайність

⁴⁷ «Зайжджали з чотирьох сторін»: як російські військові захоплювали Крим // Крим. Реалії. — 2018. — 14 липня. URL: <https://ua.krymr.com/a/29362658.html>

кримчан, а застосування цього ударного угруповання забезпечило успіх Кремля. Те, що Крим було анексовано силою, є загально-відомим. Як і в часи СРСР, росіяни радо приховують цей секрет Полішинеля, розуміючи облудність та неправомірність ситуації. Мало змінилися і поведки влади. Маніпуляція та підкуп еліт, залякування та імітація політичного життя, масована державна пропаганда та створення маріонеткових політичних рухів, переслідування й дискредитація лідерів національного руху — таким є неповний перелік імперських практик, за допомогою яких Кремль традиційно намагається дезорганізувати поступ корінних народів Криму на шляху реального самовизначення та демократизації. Тим більш вражає громадянська мужність та послідовність осіб, що стали унаочненням незнищенного потягу до правди і справедливості, як серед політичних українців, так і громадян РФ. Життєва позиція таких постатей та їхній подвиг засвідчують — теза про добровільне і одностайне входження Криму в «руський мир» є облудною.

Як слушно зауважив П. Казарін, вибудований російськими політехнологами та масмедіа міф про Крим — «сакральний Корсунь», нову «точку збирання» православної (євразійської) імперії, втілення ідеї возз'єднання найбільшого розділеного народу, добровільне й одностайне повернення в «рідну гавань», підважена спротивом етнічних росіян, які виявилися не п'ятою колоною Кремля, як очікувалося, а свідомими громадянами України.

Навряд чи можна висловити цей парадоксальний для кремлівських керманічів казус, краще за П. Казаріна. «Для України в тюрмі сидить режисер Олег Сенцов. Росія запевнює всіх, що в тюрмі сидить терорист Олег Сенцов. Але особливість ще і в тому, що в колонії за Полярним колом сидить хлопець з російським прізвищем. Це важливий момент. Тому що Росія створила свій власний міф про Крим. ... Мрія про південні моря. Незатоплюваний авіаносець. Два міста-героя. Дві оборони Севастополя. Південна резиденція царів та письменницька муза. Вся історія анексії Криму для РФ — це про «повернення додому»... І є лише одне «але». Сенцов. Тому що він мимоволі став руйнівником цього міфу. Виявився втіленням спротиву, причому спротиву діяльного... Хлопець з російським прізвищем, який виходить протестувати проти приходу Росії. Своїм фактом існування він розмиває концепцію про російський півострів, що добровільно злився з батьківщиною... Сенцов. Той, що народився у Сімферополі. Той, що працював там. Той, що знімав у Криму. Не активіст з Києва і не «правосек» зі Львова. Звичайний кримський хлопчина, родина якого перебралася до Криму з Уралу. Він був приречений саме в ту цільову групу, заради якої Кремль, за його власною версією, і влаштував вторгнення. А він у ній бути відмовився. І мимоволі перетворився на символ того, як Росії чинять спротив самі росіяни. Заради яких, за версією Москви, вона

вирішила піти наперекір усьому світу... Фактично, йому вдалося самому пробити вирву в російській концепції повернення росіян у рідну гавань. І якщо кримські татари від початку перебувають поза межами цієї концепції, то він — всередині. Розмиває єдність. Порушує однастайність. Ставить під сумнів символ віри»⁴⁸.

Відзначаючи увесь драматизм ситуації, варто наголосити, що всі ми є сучасниками і свідками доби випробувань, народження героїв, звістки про яких передаватимуть майбутні підручники історії, прикрих поразок і від того — ще більш цінних — перемог. Шлях до повернення Криму не буде простим і швидким. Не варто піддаватися спокусі самозаспокоювання чи самолюбівання, смакуючи побутові негаразди кримчан чи різницю цін в Україні та Криму, тим більше, що вони є величиною перемінною. Російська Федерація активно трансформується. Реформування покликане підвищити запас міцності системи⁴⁹. Крим сьогодні — єдина парадна вітрина російської геополітичної могутності і спроможності вирішувати заявлене глобальне завдання розширення кордонів «руського мира». Цей витратний дотаційний регіон вона триматиме до останньої можливості, допоки витримає економіка «країни-бензоколонки».

Не розчарування кримчан відсутністю обіцяних Росією гараздів як плати за повернення в рідну гавань; не їх купівельна спроможність та розмір зарплат і пенсій відіграватимуть вирішальну роль у розв'язанні кримського геополітичного вузла. Не лише хліб насущний визначає настрої сучасної людини. Гідність і можливість вибору, реальні громадянські свободи і відкриті соціальні ліфти, позитивна соціальна динаміка і відкритість світу — це те, що Україна, на відміну від Росії, пропонує своїм громадянам. В цьому — її сильна сторона. Її варто зміцнювати.

ЯКУБОВА Л. Общественно-политическое пространство Крыма на периферии «руського мира». В статті подводяться ітоги аннексії Крима в общественно-политической сфери и прогнозируются перспективы развития геополитической ситуации в регионе.

Ключевые слова: Крым, крымскотатарское национальное движение, Меджлис, политические заключенные, нарушения прав человека, аннексия, «Крымская весна», «руський мир».

YAKUBOVA L. Social and political space of Crimea on the periphery of the «Russian world». The article summarizes the results of the annexation of

⁴⁸ Павел Казарин. Есть люди, которые больше самих себя // Украинская Правда. — 2018. — 23 июня. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/articles/2018/06/23/7184222/>

⁴⁹ Докладніше див.: Режим Путіна: перезавантаження-2018. Аналітична доповідь. — К., 2018.

the Crimea in the socio-political sphere and predicts the prospects for the development of the geopolitical situation in the region.

Key words: *Crimea, Crimean Tatar national movement, Mejlis, political prisoners, violation of human rights, annexation, «Crimean Spring», «Russian world».*

References

Babin B.V. (2005). *Konstytutsijno-pravovij status korinnykh narodiv Ukrainy* [Legal Status of Indigenous Peoples of Ukraine under Constitutional law]. (Extended abstract of Candidate's thesis). Odesa. [in Ukrainian].

Horbulin, V. P., Vlasiuk, O. S., Libanova, E. M. and Liashenko O. M. (Eds.) (2015). *Donbas i Krym: tsina povernennia: monohrafiya*. Kyiv: NISD. [in Ukrainian].

Krym. Retrieved from <http://crimeamap.krymsos.com/ru/stories.html>

Prava cheloveka v Krymu. Nazad na try stoletyia. Retrieved from <http://crimeamap.krymsos.com/ru/map.html>.

Proekt Kontseptsii derzhavnoi polityky Ukrainy schodo korinnykh narodiv. Retrieved from <http://www.cidct.org.ua/uk/studii/7/11.html>

Rights in Retreats. Abuses in Crimea (2014). Human Rights Watch. Retrieved from <http://www.hrw.org/ru/node/130593>

Rozumnyj M.M. (Ed.), Valiushko I.V., Horielov D.M., Karavaiev V.S., Lepikhov A.V. and Pavlenko I.A. (2018). *Rezhym Putina: perezavantazhennia-2018. Analitychna dopovid'*. Kyiv: Natsional'nyj instytut stratehichnykh doslidzhen'. Retrieved from http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/New_txt-c7997.pdf